

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO
DENARNE REFORME V NEMČIJI V 20. STOLETJU

Ljubljana, julij 2006

BARBARA RINK

IZJAVA

Študentka Barbara Rink izjavljam, da sem avtorica tega diplomskega dela, ki sem ga napisala pod mentorstvom prof. dr. Andrej Sušjana in dovolim objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, dne 3.8.2006

Podpis: Barbara Rink

KAZALO

UVOD	1
KAJ RAZUMEMO POD POJMOM DENARNA REFORMA?	1
POJEM INFLACIJE IN HIPERINFLACIJE	1
POTEK DIPLOMSKE NALOGE.....	2
1. NEMŠKA DENARNA REFORMA PO PRVI SVETOVNI VOJNI	2
1.1 RAZMERE V EVROPI IN SVETU PO KONCU PRVE SVETOVNE VOJNE	2
1.2 NEMŠKA DENARNA REFORMA PO PRVI SVETOVNI VOJNI	5
2. NEMŠKA DENARNA REFORMA PO DRUGI SVETOVNI VOJNI	13
2.1 NEMČIJA PRED IN MED DRUGO SVETOVNO VOJNO	15
2.1.1 <i>Ponovna oborožitev Nemčije</i>	15
2.2 CALM-DODGE-GOLDSMITHOV NAČRT NEMŠKE REFORME PO DRUGI SVETOVNI VOJNI.....	17
2.2.1 <i>Elementi načrta</i>	18
<i>Odprava presežne likvidnosti</i>	18
<i>Razdelitev bremena med imetniki denarnega in realnega premoženja</i>	19
<i>Davek na kapital</i>	20
2.2.2 <i>Izvedba reforme</i>	21
2.4 POVZETEK REFORME.....	24
3. ZDRUŽITEV VZHODNE IN ZAHODNE NEMČIJE	26
3.1 ZGODOVINSKI VIDIK ZDRUŽITVE.....	26
3.2 BANČNI SISTEM V VZHODNI NEMČIJI PRED ZDRUŽITVIJO	27
3.3 BANČNI SISTEM V ZAHODNI NEMČIJI PRED ZDRUŽITVIJO	28
3.4 PRIPRAVA NA ZDRUŽITEV	28
3.5 POTEK ZAMENJAVE DENARJA	30
3.6 VPLIV MENJALNEGA RAZMERJA NA LIKVIDNOST	32
3.7 VPLIV NA TRG DELOVNE SILE.....	32
3.8 PRERAZDELITVENI UČINKI MENJALNEGA RAZMERJA	32
3.9 VPLIV DENARNE REFORME NA NEMŠKI BANČNI SISTEM	33
4. SKLEP	34
LITERATURA	37
VIRI	38

Uvod

Kaj razumemo pod pojmom denarna reforma?

Denarno reformo bi lahko opredelili kot del velikega rekonstrukcijskega in transformacijskega procesa. Vzporedno z denarno reformo poteka tudi sprememba družbenoekonomske ureditve. Gre za spremembo denarne ureditve znotraj posamezne države in spremembo gospodarskih odnosov s tujimi državami.

Pri denarni reformi gre za ureditev upniško-dolžniških razmerij. Ta razmerja se v okviru izvedbe reforme spremenijo po vojnah, revolucijah ali velikih gospodarskih ali finančnih krizah. Gre za prerazdelitev premoženja med subjekti v gospodarstvu.

Denarna reforma ima tri pomembne sestavine. Zamenjava denarja, ki je velikokrat namenjena odpravi inflacij in hiperinflacij (primer izbrisa ničel dinarju v Jugoslaviji) in odpravlja presežno likvidnost, vrača denarju temeljne funkcije, in sicer hranilca vrednosti, obračunskega sredstva in plačilnega sredstva, ter izraža nacionalno suverenost. Druga sestavina je sprememba upniško-dolžniških razmerij. S spremembo teh razmerij sta povezana procesa poddržavljanja in privatizacije. Tretja sestavina je sprememba relativnih cen in ki je povezana z različnimi tečaji za posamezne premoženjske oblike.

Bistvo denarne reforme je:

1. zagotavljanje ustrezne količine denarja v obtoku, ki je skladna z agregatno ravno cen;
2. oblikovanje relativnih cen;
3. oblikovanje upniško-dolžniških razmerij, ki upnikov in dolžnikov ne bodo ovirale pri uresničevanju potrošniških in investicijskih načrtov.

Pojem inflacije in hiperinflacije

Inflacijo najlažje opredelimo kot trajno rast vseh oziroma velikega števila cen blaga in storitev v daljšem časovnem obdobju, ki zmanjšuje vrednost denarja oziroma njegovo kupno moč. Pomembno je, da razlikujemo med spreminjanjem cene posamičnih dobrin in gibanje splošne ravni cen. Pogoste spremembe cen posamičnih dobrin so v tržnih gospodarstvih precej običajne, tudi v razmerah cenovne stabilnosti.

S hiperinflacijo pa označujemo razmere, v katerih je inflacija zelo visoka ali pa vztrajno narašča in počasi uide izpod nadzora. S socialnega stališča je hiperinflacija izjemno škodljiv pojav, ki ima dolgotrajne posledice tako za posameznike kot za

družbo kot celoto. Splošna definicija hiperinflacije sicer ne obstaja, vendar je večina ekonomistov mnenja, da je razmere, v katerih inflacija mesečno presega 50 %, mogoče opisati kot hiperinflacijo.

Inflacijo je mogoče opisati tudi kot skriti davek na gotovino. Če ljudje hranijo gotovino, se njihov realni denarni saldo in s tem njihovo realno finančno premoženje zmanjša vsakič, ko gre raven cen navzgor. Zato je razumljivo, da gospodinjstva povprašujejo po gotovini tem manj, čim višja je pričakovana raven inflacije (Gerdesmeier, 2005, str. 31).

Potek diplomske naloge

V nadaljevanju bom opisala potek nekaterih denarnih reform v prejšnjem stoletju. Pod drobnogled bom vzela tri nemške denarne reforme, in sicer tisto po prvi svetovni vojni, reformo po drugi svetovni vojni in reformo ob združitvi obeh Nemčij. Denarno reformo bom predstavila z vidika makroekonomskih kazalnikov, in sicer notranjega dolga, inflacije, stabilnosti denarja, tečajne in davčne politike.

Identificirala bom vzroke, ki so državo prisilili v izvedbo reforme, ukrepe denarne reforme in končne rezultate njene izvedbe.

Skušala bom poiskati morebitno skupno točko vseh treh reform in glavne razlike. Opisala bom tudi zgodovinsko ozadje obdobj, v katerih so se reforme zgodile. Nekaj odstavkov bi namenila tudi vključitvi združene Nemčije v Evropsko monetarno unijo in uvedbo evra.

Kot glavni vir informacij za nastanek diplomske naloge sem uporabila sledeče knjige: Denarne reforme avtorja Nevena Boraka iz leta 1998, A history of Germany avtorja Carr Williama, Fifty years of the Deutsche Mark: central bank and the currency in Germany avtorja Ernsta Baltenspergerja, članek Aleksandarja Bilimoviča iz revije Njiva št. 8/9. Med pisanjem diplomske naloge sem ugotovila, da so si knjige na to temo vsebinsko podobne.

1. Nemška denarna reforma po prvi svetovni vojni

1.1 Razmere v Evropi in svetu po koncu prve svetovne vojne

Osnovni ekonomski in politični cilj večine držav v Evropi je bil v desetletju po koncu

prve svetovne vojne uveljaviti stabilnost domačega denarja na njegovi predvojni zlati pariteti. Vendar je bilo potrebno najprej odpraviti posledice financiranja vojne in poiskati vire za financiranje povojne obnove.

Evropa je bila po koncu prve svetovne vojne izčrpana. Od številnih zalog surovin, materiala in hrane ni ostalo nič. Fizični kapital je bil zaradi vojaških operacij marsikje porušen. Cene so naraščale, vrednost zlata je padala. Padec vrednosti zlata je bil predvsem posledica čezmernega kopičenja te žlahtne kovine onstran Atlantika v Združenih državah Amerike (Braun, 1990, str. 53). To je bila tudi edina država, kjer je zlato ohranilo svoj pomen. V Evropi se je zlata valuta ohranila v nevtralnih državah in vsaj minimalno v Angliji. V Aziji je zlato veljavo ohranila gospodarsko najbolj razvita Japonska. Ostale države, ki so v času prve svetovne vojne prešle k papirni valuti, posebej to velja prav za Nemčijo, so to storile zaradi prevelike količine izdanega denarja v primerjavi z zlatim zakladom in zato niso bile sposobne vzpostaviti zlate valute (Bilimovič, 1922, str. 136).

Blagovni skladi, namenjeni obnovi, so bili premajhni, kar je povzročilo znatno povečanje uvoznega povpraševanja, primanjkljaje v trgovinskih bilancah in povečano povpraševanje po tujih plačilnih sredstvih. Sprva so se primanjkljaji v trgovinskih bilancah krili z zmanjšanjem zlatih in deviznih rezerv, ko pa je teh rezerv zmanjkalo, je postal najpogostejši način financiranja neto pritok tujega kapitala.

Pritok kapitala je spodbujalo tudi vsesplošno prepričanje, da je deprecijacija le začasen pojav in da se bo vrednost denarja kmalu vrnila na predvojno vrednost. Kljub vsem optimističnim napovedim in znatnemu izboljšanju razmer v letu 1920, se je deprecijacija evropskih valut nadaljevala in tako je počasi izginjala njihova privlačnost za tuji kapital. Rast cen in stroškov ter neurejene javne finance so spodbujale razmišljanja o nadaljnjih deprecijacijah. To je še dodatno pospešilo deprecijacijo valut in še večji beg kapitala. Posledica teh razmer je bil začetek destabilizacije plačilne bilance. Torej sprva špekuliranje glede vzpostavitve predvojnih valut, zatem pa nenehna deprecijacija vsekakor nista pomenila vzpodbudnega financiranja povojne obnove Evrope. Ko je deprecijacija izčrpala svoj vpliv na uvoz kapitala, potrebe po njem pa se niso zmanjšale, so morale države poiskati druge načine za njegovo pritegnitev, predvsem z bolj normalno metodo razlik v obrestnih merah, ob stabilni vrednosti valut.

Države, v katere je tuji kapital pritekal v velikem obsegu in ni bil naložen v realne naložbe, so bile v boljšem položaju kot države, v katere je priteklo malo tujega kapitala. Stabilizacija domače valute na nižji pariteti od predvojne je pomenila kapitalsko izgubo za vlagatelja in kapitalski dobiček za domačega prejemnika. Čim večja je bila deprecijacija, tem večja je bila prerazdelitev premoženja.

Značilnost stabilizacij v desetletnem obdobju po prvi svetovni vojni je bila, da je vsaka država poskušala stabilizirati samo sebe, pri čemer se ni ozirala na zlato veljavo in na druge države. Stabilnost valute je bila pojmovana kot stvar nacionalne suverenosti vsake države posebej. Niso se ozirali na ekonomsko odvisnost med državami ter na povezavo med cenami, stroški in valuto (Braun, 1990, str. 63). Kljub temu je iz 32. in 33. člena memoranduma o obnovi Evrope, sprejetega na Ženevski konvenciji, razvidno, da so se evropske države zavedale, da je za obnovo povojne Evrope pomembno, da imajo vse države skupni cilj – da se ponovno vzpostavi zlata valuta. Znano je bilo tudi, da bodo to nekatere države storile hitro, druge pa bodo za dosego tega cilja potrebovale veliko časa (Bilimovič, 1922, str. 137). Stabilizacija valute je tako pomenila predvsem določitev njene vrednosti z odstotkom kritja z zlatom. Vendar pa tako stabiliziranje valut ni prineslo stabilnega in delujočega sistema mednarodnih deviznih tečajev. Nekatere valute so bile precenjene, druge podcenjene.

Po prvi svetovni vojni bi lahko države razdelili na tri skupine, glede na vrsto denarja in položaj denarja v svetu v takratnem času. Prva skupina so nevtralne države, med katere spadajo Nizozemska, Švedska in Švica. Poleg tega so še valute zavezniških držav in valute premaganih držav. Po koncu vojne, predvsem v prvih dveh letih, se je v nevtralnih državah število bankovcev v obtoku povečalo za približno osemkrat. Porast števila bankovcev v obtoku je bila v teh državah posledica porasta blagovnih cen.

V nevtralne države je med vojno pritekalo tudi zlato. Naslednji dve leti po vojni se je število bankovcev v obtoku zaradi padca cen počasi manjšalo in denarni promet se je vračal v stanje pred prvo svetovno vojno. Aktivna plačilna bilanca v primerjavi z državami, ki so sodelovale v vojni, in uvoz zlata sta dvignila tečaj nevtralnih valut. Po koncu vojne je slika tečajev valut nevtralnih držav približno sledeča: najvišjo vrednost ima švicarski frank – druge nevtralne valute so v primerjavi z njim izgubile vrednost. Valute zavezniških držav so v primerjavi z valutami nevtralnih držav izgubile vrednost. Najnižjo vrednost so imele valute premaganih držav.

Zanimiva je tudi delitev sveta na dva dela. V prvi del so vključene Združene države Amerike, nekatere nevtralne in zavezniške države, ki imajo zlato valuto. Drugi del pa sestavljajo države, ki imajo papirno valuto in njihov denar, razen pri nekaj izjemah, zelo hitro izgublja vrednost (Bilimovič, 1922, str. 139–140).

Tabela 1: Indeksi rasti cen

Država	Začetek leta 1920	Konec leta 1921
ZDA	240	140
Nizozemska	290	160
Anglija	300	175
Švedska	320	175
Švica	325	180
Japonska	300	215
Francija	480	325
Italija	500	600
Nemčija	1100	3430
Poljska	5000	72000

Vir: Bilimovič, 1922, str. 140.

Med prvo svetovno vojno so države zahodne Evrope veliko blaga uvažale iz Združenih držav Amerike, in sicer na kredit. Amerika je po končani vojni skrajšala kredite in zahtevala plačilo dodatnih obresti, čemur je sledil znatnem padel uvoza iz Amerike. To je povzročilo veliko gospodarsko krizo. Neuspešni sta bili tudi stabilizaciji funt šterlinga in francoskega franka v drugi polovici dvajsetih let, čemur je sledil nov val nestabilnosti. Stabilizacija svetovnih valut je bila uspešna šele v tridesetih letih, ko je bila izvedena posebna denarna reforma, namenjena vrnitvi k mednarodni ureditvi zlate veljave.

Te reforme so terjale tudi usklajevanje notranjih ekonomsko-političnih ukrepov posameznih držav. Stabilizacija valut je tako postala posledica odločitev suverenih samostojnih držav in ne kakršnegakoli mednarodnega dogovora (Braun, 1990, str. 75).

1.2 Nemška denarna reforma po prvi svetovni vojni

Omenjata se dve vrsti denarnih reform. Prva je bila potrebna za financiranje vojne, druga pa je nastala kot posledica prve. Pri drugi gre za prerazdelitev premoženja, ki je nastal zaradi načina financiranja vojne.

Nemški državni proračun je bil financiran z izvirnimi prihodki države in s prispevki dežel. Državi so pripadali direktni davki, deželam pa indirektni. Država je v letih pred

izbruhom vojne uvedla tri vrste obdavčenja premoženja, in sicer davek na dediščino, enkratno kapitalsko obdavčitev premoženja ali tako imenovani vojni prispevek in obdavčitev kapitalskih dobičkov.

Sredi prve svetovne vojne so obresti na državni dolg presegle davčne prilive. Takrat so v okviru Hindenburgovega programa uvedli nekaj novih davkov, in sicer davek na nominalno premoženje, davek na vojni dobiček, prometni davek, dvignili pa so tudi stopnje obstoječim davkom in trošarinam. Kljub temu obseg davkov še vedno ni zadoščal za financiranje vojnih izdatkov. Pomembnejši vir za financiranje vojne sta tako začela predstavljati emisijsko financiranje in inflacijsko obdavčenje.

Nemčija je centralizirala zlate rezerve pri Reichsbank. Bankovce so razglasili za edino zakonito plačilno sredstvo, spodbujali so tudi negotovinsko plačevanje. 120 milijonov mark vrednega srebra so vključili v državne zlate rezerve in za enako količino povečali količino denarja v obtoku. Prav tako so centralizirali kreditne in denarne ustanove.

Leta 1914 so odpravili zamenjavo bankovcev za zlato. Med rezerve za emisijo bankovcev so vključili zakladne menice in obrestovane zakladne zapise. Ustanovili so tudi kreditne urade, ki so bili zadolženi za kreditiranje privatnega in javnega sektorja. Na podlagi zastavljenega blaga ali vrednostnih papirjev so izdajali neobrestovane zadolžnice. Le-te so morali sprejemati vsi javni uradi kot plačilno sredstvo. Prvi dve leti vojne je Nemčija uspevala nadomeščati kratkoročne papirje z dolgoročnim zadolževanjem. Kasneje se je usmerila v tiskanje denarja. Od aprila 1914 do marca 1919 je država od 164 milijard mark izdatkov z davki pokrila komaj 30 milijard (Borak, 1998, str. 158–160).

Razliko je pokrila predvsem z zadolževanjem pri centralni banki. Država je izdala trimesečne zakladne zapise, ki jih je centralna banka diskontirala in uporabila kot podlago za emisijo denarja. Po koncu vojne je Nemčija izgubila veliko ozemlja, imetij v tujini. Nezmožna je bila pridobivati posojila v tujini. To je pomenilo destabilizacijo marke in rast domačih cen.

Leta 1919 je dolgoročni državni dolg Nemčije znašal 175 milijard mark. Letne obresti na dolg so znašale 9 milijard mark. Za odplačilo dolga bi morala Nemčija zaseči polovico takrat 300 milijard mark vrednega nacionalnega premoženja. V zadnjih mesecih leta 1923 so redni proračunski prihodki pokrivali le 0,8 % izdatkov (Bresciani-Turroni, 1937, str. 74). Pojavljali so se trije predlogi za rešitev krize. Vsi so imeli enak cilj, in sicer na dolgi rok vezati marko na zlato ali katero od drugih valut. S tem bi dosegli stabilnost cen v domačem gospodarstvu. Razlikovali so se v tem, kako ta cilj doseči.

Prvi predlog je temeljil na vzpostavitvi marke na enakem nivoju, kot je bil pred vojno. Osnova za doseg cilja bi bila fiskalna deflacija, torej umik denarja iz obtoka, kar bi se rezultiralo v proračunskem presežku. Nastali proračunski presežek bi uporabili za plačilo tekočih dolgov. Izplačilo kratkoročnih dolgov bi torej financirali z novo emisijo dolgoročnega dolga. Uresničitev tega predloga bi pomenila enkratno obdavčitev premoženja, kar so tudi storili. Obdavčitev je bila določena v nominalnih zneskih in več obrokih in jo je kasnejša hiperinflacija razvrednotila. Kritiki tega predloga poudarjajo predvsem to, da se je zgodila strahotna prerazdelitev premoženja od dolžnikov k upnikom. Dolžniki so se zadolževali v denarju, ki je izgubljal vrednost, dolgovali pa so denar, ki je imel večjo kupno moč.

Drugi predlog je zagovarjal stabilizacijo valute na dani ravni cen. To je pomenilo zamenjavo starih bankovcev za nove po fiksnem tečaju in črtanje ničel pri nominalnih dolgovih. Uvedena bi bila prisilna posojila in trošarine, obdavčeni bi bili tudi dohodki. Tretji predlog je zagovarjal inflacijo kot način zmanjševanja nominalnega državnega dolga. Država bi z na novo izdanim denarjem povečala kratkoročno zadolženost, hkrati pa bi s tem denarjem odkupila dolgoročne dolgove. Masa denarja v obtoku bi se povečala (Borak, 1998, str. 160–161).

Država naj bi s tem ustavila odplačevanje dolga in obresti na dolg. Ta predlog se je uporabljal le v nekaterih operacijah na trgu.

Nemčijo je v tem času dodatno slabila reparacija oziroma poplačilo vojne škode. V Versajskem sporazumu je bilo določeno, da mora Nemčija skupaj z obrestmi plačevati letno anuiteto v znesku 2 milijard mark in 26 % nemškega izvoza. Skupno je to pomenilo letno okoli 3 milijarde mark.

Skupni dolg je bil ocenjen na 138 milijard mark. Reparacijska plačila so razdelili na plačila v denarju in plačila v blagu. Ker se Nemčija ni bila zmožna zadolžiti zunaj meja, je za povračilo dolga in proračunske potrebe uporabljala emisijsko financiranje, kar je vodilo v hiperinflacijo.

V Nemčiji je med junijem leta 1920 in julijem 1921 izdaja papirnega denarja naraščala zelo hitro, in sicer kar po 60 milijonov mark dnevno. Od julija 1921 do meseca novembra istega leta kar po 168 milijonov mark dnevno, do aprila leta 1922 pa že po 265 milijonov mark na dan. Vzporedno z rastjo papirnatega denarja v obtoku je padala realna vrednost nemškega denarja v državi, prav tako tudi na zunanjih trgih. Marka je imela leta 1922 le še 1,5 % svoje paritetne vrednosti v primerjavi s predvojnimi obdobjem. Produkcijski stroški v Nemčiji so v primerjavi s padcem marke narasli za manj in tako so se nemški proizvodi na trgu pocenili. Svojo produkcijo pa je Nemčija lahko nadaljevala le ob ugodnem nakupu surovin, česar pa

Združene države Amerike in zahodna Evropa nista morala omogočiti (Bilimovič, 1922, str. 151).

V obdobju med letoma 1919–1923 so v Nemčiji trikrat poskusili odpraviti inflacijo. V prvem poskusu, ki se je pričel marca leta 1920, so uvedli davčno reformo. Vlada je najavila zmanjšanje proračunskega primanjkljaja in oblikovanje presežkov. Te napovedi so sprožile pričakovanja o deflaciji, kar je povzročilo, da se je realna količina denarja v obtoku dvignila na predvojno raven. Nemška marka je pridobila vrednost, dvignila se je obrestna mera. To je pritegnilo tuje investitorje. Vendar je v stvarnosti proračunski primanjkljaj še vedno naraščal. Problem je bil predvsem v tem, da spremembam v davčni politiki niso sledile spremembe v denarni politiki. Novi davki so zadoščali za pokrivanje tekočih izdatkov, ne pa tudi za poravnavanje vojne škode. Centralna banka je želela odpraviti zaostajanje spreminjanja tečaja za spremembami cen in je zato kupovala devize na deviznem trgu in dvignila devizno pokritost svojih obveznosti na 20 %. Prvi poskus je pokazal predvsem eno pomembno stvar, in sicer, da stabilizacija ne zahteva takojšnje in popolne spremembe v gospodarski politiki (Webb, 1989, str. 67).

Drugi poskus je potekal v obdobju med februarjem in aprilom leta 1923. Tega leta je centralna banka intervenirala na deviznem trgu, da bi zaustavila razvrednotenje nemške marke. Denar v obtoku je bil krit z zlatom le še v 16 odstotkih, banka pa je pri intervenciji uporabila devizne rezerve. Tudi ta poskus se je izjalovil, vzroke pa je potrebno iskati tudi v francoski zasedbi Porurja, kar je dodatno oslabilo nemški proračun (Webb, 1989, str. 68).

Tabela 2: Kazalci nemške hiperinflacije leta 1923

Mesec	Cene na debelo (mesečna stopnja rasti)	Devizni tečaj (mesečna stopnja rasti)	Obtočna hitrost denarja (1913 =1)
Februar	55	101	9,59
Marec	-13	-24	5,35
April	15	7	4,79
Maj	57	95	5,74
Junij	137	131	6,77
Julij	286	221	10,34
Avgust	1.162	1.307	8,57
September	2.432	2.035	5,14
Oktober	29.586	25.957	17,79
November	10.133	8.462	-

Vir: Dornbush, 1986, str. 346.

Zadnji poskus:

Zvezne države, mesta, banke in posamezne gospodarske družbe so emitirale posojila v obliki obveznic z indeksno klavzulo. V osnovi je šlo za posebne indeksirane obveznice. Vrednost obveznic je bila določena s stabilno dolarsko ceno blaga. Z obveznicami ni bilo možno kupiti blaga, temveč so se morale najprej zamenjati za razvrednoteno nemško valuto. Obveznice so se menjale po tečaju, ki je bil v trenutku nakupa. Za podobno emitiranje posojila se je nato odločila tudi država. Prvo izdano posojilo, indeksirano z dolarji, naj bi predstavljalo hranilca vrednosti, plačilno sredstvo in računsko enoto. Problem tega posojila je bil v veliki denominaciji. Drugo emitirano posojilo s strani države je bilo manj denominirano. V istem obdobju so tudi nemške železnice emitirale indeksno posojilo v vrednosti 40 milijonov dolarjev, za katerega so jamčile z zlatimi obveznicami državnega posojila.

Tabela 3: Posojila, indeksirana z vrednostjo blaga

Izdajatelj	Blago	Vrednost v dolarjih
Zvezne države	Rž, premog, pepelika, funt šterling	8.775.000,00
Mesta	Rž, pšenica, koks, premog, švedska krona	1.389.900,00
Banke, družbe	Rž, premog, zlato	5.087.500,00
Skupaj		14.941.212,00

Vir: Franco, 1987, str. 101–102.

Tabela 4: Sestava in količina denarja v obtoku v milijonih dolarjev in zlatih mark

Vrsta denarja	15.11.1923	31.12.1923	3/1924	6/1924	12.7.1924
Privatna indeksirana posojila	14,70	30,00			
Zlato posojilo države	65,60	113,00			
Posojilo železnice	2,40	33,80			
Tuj denar	440,00	440,00			
Rentne marke	-	199,40			
Skupaj stabilen denar	522,70	816,60			
Papirnata marka	41,20	125,80			
V zlatih markah					
Skupaj stabilen denar	304,00	1.777,00	2.135,00	1.976,00	2.218,00
Papirnata marka	155,00	497,00	690,00	1.097,00	1.941,00
Skupaj v dolarjih	563,90	914,40			
Skupaj v zlatih markah	459,00	2.274,40	2.833,00	3.073,00	41.159,00
Indeks količine denarja v obtoku (12/1923=100)	20,00	100,00		138,00	188,00
Indeks cen na debelo (12/1923=100)	22,00	100,00		92,00	104,00

Vir: Franco, 1987, str. 104; Dornbush, 1986, str. 349, 354.

Iz Tabele 4 je razvidna sestava denarja oziroma seštevek vseh naložb (ob koncu leta 1923), ki so imele značilnost plačilnega sredstva. Iz tabele je razvidno tudi dejstvo, da je tuj denar tik pred stabilizacijo od papirnate marke skoraj povsem prevzel vlogo hranilca vrednosti in računске enote. Dolarizacija je postala sredstvo za znižanje stopnje inflacije. Stabilnost indeksnega denarja je zagotavljala zamenljivost v papirnate marke. Če bi ta indeksni mehanizem opustili oziroma demonetizirali papirnato marko, bi indeksni denar postal navaden listinski denar (Borak, 1998, str. 166).

Med ostalimi načrti za stabilizacijo marke je potrebno omeniti popravljen Holtfrerichov načrt za emisijo denarja, indeksiranega s ceno rži. Gospodarske panoge, kot so kmetijstvo, industrija, trgovina, transport, in banke bi morale prispevati kapital za ustanovitev nove emisijske banke. Kapital bi bil v obliki hipotek na premoženje (Holtfrerich, 1986, str. 315–317).

Banka bi izdala obveznice s 5 % obrestno mero, ki bi bile podlaga za emisijo denarja. Denar bi bil popolnoma zamenljiv za obveznice. Sprejeli so načrt, vendar so bile uvedene nekatere spremembe. Emitiran denar je bil indeksiran z zlatom in ne z ržjo (Franco 1987, str. 107). Banka Rentenbank je imela kot svoj kapital fiktivno terjatev do gospodarstva in na zemljo. Naložbe banke so bile terjatve do države in do podjetij. Obseg kreditov je bil omejen na 2,4 milijarde zlatih mark. Polovica tega zneska je bila namenjena državi, ki je s tem plačevala kratkoročni dolg Reichsbanki, druga polovica pa je šla v privatni sektor. Rentenbank je izdajala denar, imenovan rentne marke. Novo nastali denar je bil krit z indeksiranimi obveznicami, in sicer se je 500 rentnih mark lahko zamenjalo za obveznico z nominalno vrednostjo 500 zlatih mark. Rentna marka je bila krita s celotnim premoženjem ustanoviteljev banke. To se je dogajalo v obdobju med novembrom 1923 in aprilom 1924. To obdobje je pomenilo tretji poskus stabilizacije nemške valute.

Reichsbanka je z intervencijami in s takojšnjo ustavitvijo emisijskega financiranja proračunskega primanjkljaja vzdrževala tečaj, in sicer ena rentna marka za en bilijon mark in 4,3 rentnih mark za 1 dolar. S tem je bil devizni tečaj stabiliziran. Dovoljeni obseg emisije je bil omejen na 762 milijonov dolarjev, kar je skupaj z deviznimi rezervami pomenilo 70 % ocenjenega realnega povpraševanja po denarju. Rentna marka je primer nekritega denarja, ki je hkrati ohranjal fiksni tečaj do zlata in tujega denarja in je bil zamenljiv za indeksirane obveznice. Rentne marke so bile v obtoku do aprila leta 1924. Nato so ustanovili Golddiskontbank. Namesto rentne marke je prišla v obtok reichsmarka.

V tem obdobju se je zgodila tudi fiskalna stabilizacija. Tekoči državni dolg v znesku 197 trilijonov papirnatih mark je bil plačan s prenosom 197 milijonov rentnih mark, ki jih je država brez obresti dobila od Rentenbank.

Druga dva pomembna faktorja, ki sta prispevala k fiskalni stabilizaciji, sta bila povečanje realne vrednosti pobranih davkov in uvedba novih davkov. Decembra leta 1923 je bil sprejet ukaz o preračunavanju bilanc gospodarskih družb v zlate marke. Postopek preračunavanja pa v celotni državni ni potekal na isti način. Nove bilance so izdelovali tako, da so dejansko preračunavali postavke v zlate marke. Prvi način preračunavanja bilance je dal večji kapital, vendar je v razmerah splošnega padca produktivnosti to pomenilo nizke dividende oziroma sploh nič dividend. Drugi način je vodil do nižje izkazanega kapitala, kar naj bi podjetjem omogočilo doseganje dohodka v prihodnosti. Podjetja naj bi se v večini posluževala druge metode, saj je izplačilo dividend pomenilo možnost paritetne cene delnic.

Primerjava bilanc podjetij z njihovimi predvojnimi bilancami je Bresacani-Turronija

pripravljala do sledečih ugotovitev (Bresciani-Turroni 1937, str. 278–285):

- kapital podjetij se je med letoma 1913 in 1924 zmanjšal tako, da je znašal v povprečju 25 % začetnega investiranega kapitala;
- zmanjšal se je obseg gotovine, depozitov, zaloge blaga in drugih likvidnih sredstev, tako da so bile iz bilanc razvidne posledice inflacije (neskladnost med stalnim in tekočim delom kapitala);
- lastniški kapital se je zmanjšal v sorazmerno manjšem odstotku kot ostale postavke kapitala;
- podjetja so vrednost realnih naložb ocenila prenizko.

Dejanski odraz stanja so izkazovale bilance ladijskih podjetij, navadnih kreditnih zavodov, hipotekarnih bank in zavarovalnic. Najmanjše izgube kapitala v primerjavi s predvojnimi časom so utrpeli rudarska industrija, kemična industrija in elektroindustrija. Mnogo velikih industrijskih podjetij v Nemčiji je uspešno preživelo vojno, povojno nestabilnost in hiperinflacijo. Inflacija je torej koristila podjetnikom in lastnikom produkcijskih sredstev. Premoženje je prihajalo v last tistega dela industrije, ki je proizvajala za vojaške potrebe in ga je hiperinflacija še dodatno okrepila.

Leta 1924 so bili sprejeti ukrepi za revalorizacijo terjatev in obveznosti. Ti ukrepi so posegli predvsem v upniško-dolžniška razmerja. Državi je uspelo preusmeriti del transferja od upnikov k dolžnikom. Država je namreč dolžnikom naložila nediskriminatorne obveznosti, medtem ko je bila pri povrnitvi dela premoženja upnikom diskriminatorna.

Posledice hiperinflacije in njene odprave so pripeljale do stabilizacijske krize – pomanjkanja obratnega kapitala. Pomanjkanje je bilo tem večje, čim večja je bila hiperinflacija. Odraz hiperinflacije so bile višje obrestne mere, velik prtok tujega kapitala, zapiranje neproduktivnih obratov in odlaganje novih investicij. Stabilizacija je pomenila konec obdobja prisilnega varčevanja kot načina zagotavljanja kapitala. Plače so v procesu stabilizacije končno dobile realno vrednost. Stanarine so dosegle predvojno raven in zavzemale 70 % gospodinjskih izdatkov. Obrestne mere so bile v zadnjem obdobju hiperinflacije zelo visoke, čeprav so bile realno zelo nizke oziroma celo negativne. V obdobju stabilizacije so ostale visoke, vendar pa se je povečala tudi realna obrestna mera.

V tem obdobju se je povečala fiskalna obremenitev gospodarstva. Davki, ki so v obdobju hiperinflacije obdavčevali le lastnike kapitala, delavce in uslužbenice, so sedaj bremenili celotno gospodarstvo. Stabilizacijska kriza je prizadela tudi vojni del gospodarstva.

Povečalo se je povpraševanje po potrošnih dobrinah, zmanjšalo pa po investicijskih dobrinah, surovinah in reprodukcijskem materialu. Po stabilizaciji je prišlo do decentralizacije navpično povezanih podjetij in do koncentracije podjetij s podobnimi proizvodnimi programi. Podjetja so zato začela zniževati plače, odpravljati osemurni delavnik, izplačila dividend in povečevati zadolževanje v domačih in tujih bankah. Denarna stabilizacija je bila prvi pogoj za odpravo v vojne namene ustanovljenih podjetij in tistih, ki so nastala v času hiperinflacije. Ukinitvev teh podjetij in bank, ki so živela od razvrednotenega denarja in prisilnega varčevanja, je pomenila vračanje malih podjetnikov in obrtnikov. Le tem se je položaj v delitvi dela in dohodka po odpravi inflacije izboljšal (Brescani-Turroni 1937, str. 321–323).

H končni stabilizaciji marke so torej prispevali naslednji dejavniki (Borak, 1998, str. 173):

1. zmanjšanje realne ponudbe denarja pred stabilizacijo;
2. denarna stabilizacija z omejitvijo diskontnih operacij Reichsbanke in Rentenbanke;
3. fiskalna stabilizacija;
4. stabilizacija tečaja.

2. Nemška denarna reforma po drugi svetovni vojni

Denarni problemi po drugi svetovni vojni so bili manjši kot v obdobju po prvi svetovni vojni. Ukrepi so nastajali predvsem zaradi bojazni pred izbruhom inflacije. Druga temeljna razlika glede na prvo svetovno vojno je bila v razlogih za nastanek presežne denarne likvidnosti. Razlogi niso izhajali iz domačih dejavnikov, temveč so bili zunanji. Izhajali so iz načina financiranja vojaških izdatkov, ki jih je Nemčija vsilila okupiranim evropskim državam, tako da je nastala presežna ponudba denarja. V Franciji, Belgiji in na Nizozemskem je bila več kot polovica uradnih izdatkov namenjena financiranju Nemčije, proti koncu vojne pa še več kot polovica.

Za medvojno obdobje je bilo značilno, da je gotovina v obtoku naraščala hitreje od knjižnega denarja, ta pa hitreje od vezanih vlog.

Osrednji cilj evropskih držav po drugi svetovni vojni je bil odprava presežne likvidnosti. Presežna likvidnost se je dala odpraviti na štiri načine, in sicer:

- s povečanjem produkta ob nespremenjeni ravni cen;
- z dodatnim znižanjem obtočne hitrosti denarja ob nespremenjenih cenah,

- produktu in količini denarja;
- z zmanjšanjem količine denarja v obtoku z dvigom cen;
 - z zamrznitvijo dela denarja in denarnih naložb in s črtanjem dela teh sredstev iz premoženja pri gospodarskih subjektih.

Realni pa sta bili predvsem dve možnosti, in sicer inflacijsko ali neinflacijsko zmanjšanje realne količine denarja. Evropske države so se odločile za neinflacijsko zmanjšanje realne količine denarja v obtoku.

Denarne reforme evropskih držav po drugi svetovni vojni so obsegale predvsem naslednje naloge:

- prevzeti nadzor nad ponudbo denarja in državnimi izdatki;
- vzpostaviti odvisnost trošenja prebivalstva od tekočih dohodkov in ne od akumuliranih prihrankov iz medvojne časa, s hkratno odpravo racioniranja porabe in vzpostavitvijo spodbud za produkcijo in delo;
- odpraviti črne trge;
- spodbujati izvoz.

Te naloge so bile izvedljive ob uvedbi davkov na premoženje in prisilnih posojil.

V splošnem so se države odločale za eno od treh oblik denarnih reform. Prvi tip je pomenil zmanjšanje količine denarja v obtoku ob neomejenem razpolaganju z denarnim premoženjem po opravljeni zamenjavi. Šlo je za obvezno in neomejeno zamenjavo denarja po določenem tečaju. Cene in plače se spremenijo. Drugi tip je pomenil nespremenjeno količino denarja, menjava je potekala po tečaju 1:1. Veljala je delna omejitev oziroma zamrznitev enega dela denarnega premoženja. Cene in plače so ostale nespremenjene. Tretji tip je bil kombinacija prvih dveh, torej je šlo za menjavo denarja po enem ali več tečajih z zamrznitvijo enega dela denarnega premoženja.

Države Evrope so se po koncu druge svetovne vojne odločale za ukrepe neposrednega nadzora nad uporabo obstoječe količine denarja v obtoku. Cilj fiskalne politike je bil zmanjšati proračunske primanjkljaje oziroma imeti celo presežke. Zahodne države so s tem želele spodbuditi rast zasebnega sektorja. Za vzhodne države pa so reforme prinesle le drugačno obliko prisilnega varčevanja ter prenos sredstev iz zasebnega v socialistični sektor.

2.1 Nemčija pred in med drugo svetovno vojno

2.1.1 Ponovna oborožitev Nemčije

V tridesetih letih dvajsetega stoletja je Nemčija postajala vse bolj avtarkično gospodarstvo. Mednarodno gospodarsko sodelovanje je bilo zaradi kontrole nad menjalnim tečajem in kapitalskimi gibanji oteženo. Zapiranje nemškega gospodarstva naj bi bil odgovor na svetovno gospodarsko krizo. Nemčija se je iz krize zgodnjih 30-ih izvlekla predvsem s pomočjo oborožitvene industrije in javnih del.

Tabela 5: Izdatki za oborožitev pred drugo svetovno vojno

Leto	1933	1934	1935	1936	1937	1938	Σ
Izdatki v RM	7	4,2	5,5	10,3	11	17,2	48,9
Izdatki za oborožitev v % od vladnih izdatkov	8,3	39,3	39,6	59,2	56,7	61	49,9
Izdatki za oborožitev v % od BDP	1,2	5	7,1	11,2	12	15,7	9,5

Vir : Tribe, 2001, str. 13.

Kot je razvidno iz tabele, so leta 1938, tik pred začetkom druge svetovne vojne vojni izdatki predstavljali večinski del vladnih izdatkov. Nadaljnja krepitev vojne industrije bi bila možna le, če bi se zmanjšala potrošnja za civilno prebivalstvo.

Medtem ko je Nemčija v prvi svetovni vojni z davki krila le 13 % državnih izdatkov, je bil v drugi svetovni ta odstotek znatno višji, in sicer 48 %. Dodatnih 12 % so pridobili iz okupiranih držav. Leta 1939 je nemška Reichsbank odpravila predpise o zlatega kritju, temu ukrepu pa so se pridružili še politika tihih financ, povečanje davkov, zamrznitev cen in plač. Vse to z namenom, da bi Nemčijo finančno pripravili na vojno. Državne obveznice so končale v portfeljih bank, zavarovalnic in hranilnic, kar je povečalo ponudbo denarja (Tribe, 2001, str. 12–13).

Izdali so poseben zasilni, okupacijski denar, namenjen uporabi v okupiranih državah. Na eni strani so spodbujali porabo svojih sil v okupiranih državah in črpanje njihovih virov, po drugi strani pa varčevanje doma.

Proračunski primanjkljaj se je povečal iz 5,1 milijarde RM tik pred začetkom vojne, na 240,3 milijarde RM tik po koncu vojne. Količina denarja v obtoku se je za desetkrat

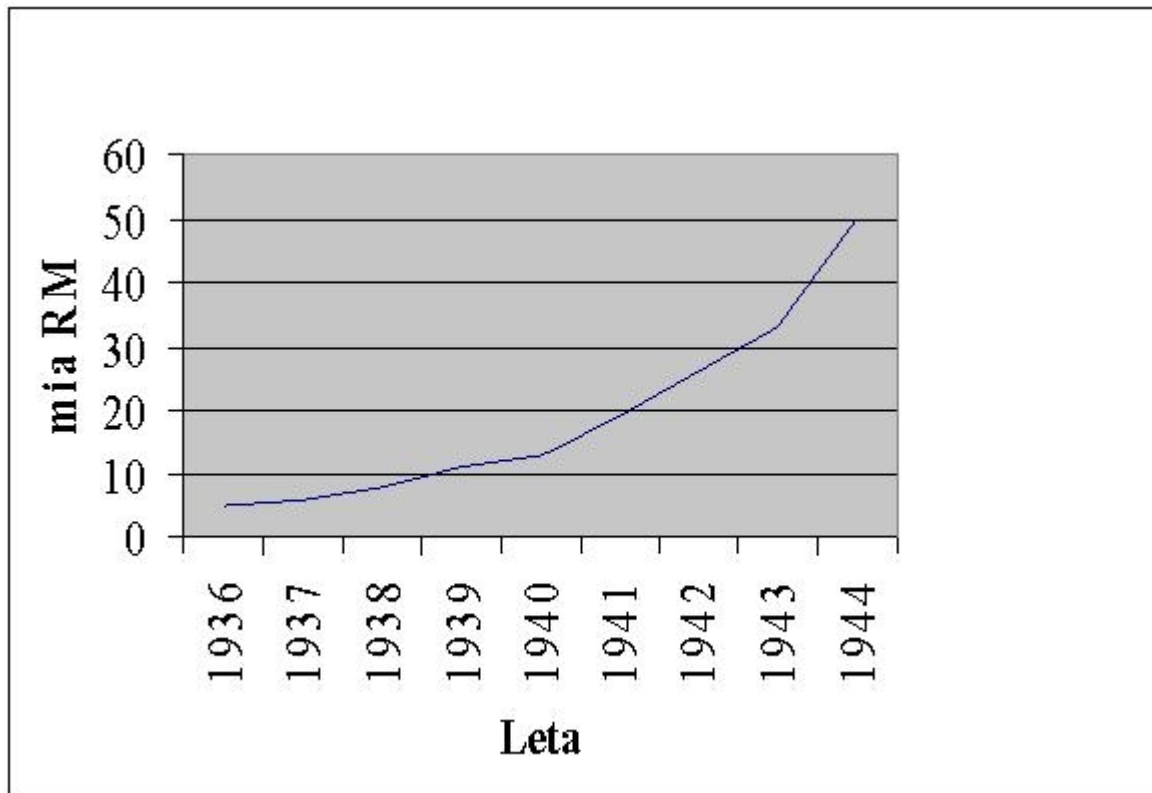
povečala. V celotnem vojnem obdobju se je likvidnost povečala za šestkrat, nacionalni dohodek in bogastvo pa sta se zmanjšala za polovico. Kljub takim monetarnim gibanjem, pa v Nemčiji med drugo svetovno vojno ni nastopila odprta inflacija. Vzrok za to je bil predvsem mehanizem kontrole cen in plač ter strogo reguliranje potrošnje blaga in deviz. Prikrita inflacija pa je rezultirala v naraščanju likvidnosti in padanju hitrosti denarja v obtoku (Tribe, 2001, str. 13–16).

Tabela 6: Proračun Nemčije med leti 1938 in 1945

Leto	1938– 1939	1939– 1940	1940– 1941	1941– 1942	1942– 1943	1943– 1944	1944– 1945
1. Celotni izdatki	31,8	52,11	78	101,9	126,6	153	171,3
Izdatki za oboroževanje	18,4	32,3	58,1	75,6	96,9	117,9	128,4
Podpora družinam	-	-	-	4,8	5,5	6,5	8,1
Obresti iz naslova dolgov	1,3	1,9	2,8	4,2	5,9	6,6	10,5
Amortizacija dolga	1	1,3	1,7	1,9	2,1	1,8	2,8
2. Celotni prihodki	28,8	39,5	57,6	75	91,6	96,2	89,7
Davki	18,2	24,2	27,5	32,2	42,7	38	37,5
Lokalni vojni prispevki	-	0,8	1,4	1,4	1,6	2	2,5
Vladno izposojanje	7,5	6,6	18,5	22,9	22	28,4	21
Okupacijski stroški	-	-	6,1	12,2	18,9	20,3	23,6
3. Proračunski primanjkljaj	-3,0	-12,6	-20,4	-26,9	-37	-56,8	-81,6
4. Akumuliran primanjkljaj	-5,1	-17,6	-38	-64,9	-101,9	-158,9	-240,3

Vir : Tribe, 2001, str. 16.

Slika 1: Gibanje bankovcev v obtoku v Nemčiji med leti 1936–1944

Vir: Novak, 1984, str. 3.

2.2 Calm-Dodge-Goldsmithov načrt nemške reforme po drugi svetovni vojni

Pri načrtovanju reforme je imelo veliko vlogo načelo pravičnosti. Problemi povojnega nemškega gospodarstva so se kazali predvsem v presežni likvidnosti kot posledici prisilnega varčevanja in financiranja, centraliziranem vodenju gospodarstva, plansko koordinacijskem mehanizmu, nepomembni vlogi stroškov in cen. Zavezniška politika je po zmagi nad Nemčijo uresničevala dva cilja, in sicer demilitarizacijo in demokratizacijo, kar je na področju gospodarstva pomenilo odpravo vodenega gospodarskega sistema. Vendar so se že na začetku pojavila nesoglasja med zavezniki, sprva med zahodnimi zavezniki in sovjetsko oblastjo, kasneje tudi med samimi zahodnimi oblastmi. Znano je, da so obstajala celo nesoglasja v ameriški administraciji (Novak, 1984, str. 5–6).

Leta 1946 je bila ustanovljena komisija, ki so jo vodili Gerhard Colm, Joseph Dodge in Raymond Goldsmith. Komisija je imela nalogo pripraviti načrt za denarno reformo. Prvi osnutek je bil pripravljen aprila leta 1946, maja istega leta pa končno poročilo. Vendar je bil problem v tem, da Nemčije ni bilo mogoče obravnavati kot enotno gospodarsko področje, kot je bilo dogovorjeno v določbi iz Potsdama. Nemško ozemlje je bilo razdeljeno na dve coni, sovjetsko in zahodno. Izvedba denarne reforme je bila zato preložena do trenutka, ko je bilo jasno, da enega gospodarskega področja ne bo.

2.2.1 Elementi načrta

Colm-Dodge-Goldsmithov načrt je bil načrt za odpravo vodenega gospodarskega sistema in nadomeščanjem tega sistema s tržnim gospodarstvom. Načrt je temeljil na treh skupinah ukrepov.

Odprava presežne likvidnosti

Prva skupina ukrepov je bila usmerjena k odpravi presežne likvidnosti. Presežna likvidnost naj bi se odpravila z uvedbo novega denarja in s takojšnjim desetkratnim zmanjšanjem vse gotovine v obtoku, bančnih depozitov, hipotek, zasebnih in javnih dolgov.

Po letu 1939 so bila v nemškem gospodarstvu izrazita nesorazmerja med monetarnimi in realnimi gibanji. Odprava teh nesorazmerij bi bila možna z zmanjšanjem denarnih obveznosti in terjatev na raven, na kateri bi gospodarstvo lahko delovalo normalno. Socialna sprejemljivost tega ukrepa naj bi omogočila drugi in tretji korak predvidene reforme (razdelitev bremena med imetniki denarnega in realnega premoženja in uvedba davka na kapital). Razmerje med likvidnostnimi sredstvi in nacionalnim dohodkom naj bi bilo ponovno vrnjeno na predvojno raven in sicer na 0,60. Leta 1946 je to pomenilo 90 % zmanjšanje likvidnosti in vzpostavitev menjalnega razmerja med reichsmarko in nemško marko v razmerju 10 : 1.

Za odpravo presežne likvidnosti je bilo potrebno sprejeti zakon o novi denarni enoti – nemški marki in preračunanju vseh obveznosti v razmerju 10 : 1. To razmerje pa naj ne bi veljalo za plače, cene, rente, davke in storitve. Tu bi veljalo razmerje 1 : 1. Menjalno razmerje 10 : 1 prav tako ni bilo primerno za preračun obveznosti nemške države, bank in ostalih obveznosti v tujih valutah. Obvezno je bilo tudi polaganje denarja na bančne račune in takojšnja zamenjava 15 reichsmark (za vsakega družinskega člana) za nov denar po tečaju 1 : 1 in 10 reichsmark za vsakega

vzdrževanega člana. Preostali del položenih reichsmark se zamrzne. Tudi denar okupacijskih sil naj bi se menjal po tečaju 10 : 1. Menjava tega denarja naj bi potekala v uradih vojaške finančne službe. Načrtovana je bila ustanovitev nove centralne banke, ki bi emitirala nove bankovce in kovance. Vse denarne terjatve, ki so bile nominirane v reichsmarkah, se spremeni v nemške marke po tečaju 10 : 1. Obrestne mere naj bi ostale enake kot v pogodbi. Potrebna je bila tudi razveljavitev starega državnega dolga in oblikovanje novega. Državne obveznice naj bi bile razveljavljene. Banke, kreditne zadruge, zavarovalnice, pokojninski skladi naj bi prejeli obveznice novega državnega dolga ali dolga nemških dežel (Borak, 1998, str. 177–179).

Za podjetja in ustanove, katerih likvidnost po reformi ne bi več zadoščala za financiranje tekočega poslovanja in ki se ne bi uspele dogovoriti za posojila s poslovnimi bankami, so bile predvidene posebne državne garancije pri deželnih oblasteh za kratkoročna posojila. Predvidena je bila tudi posebna pomoč prebivalcem, ki bi po odpravi presežne likvidnosti ostali brez sredstev za življenje.

Razdelitev bremena med imetniki denarnega in realnega premoženja

Ta del načrta je predvideval ustanovitev sklada, ki je skrbel za pokritje izgub, nastalih zaradi vojne, in ki je razdelil breme reforme med imetnike realnega in denarnega premoženja. Sklad ni smel biti povezan z državnim proračunom, zato da so se proračunska sredstva namenjala samo za kritje okupacijskih stroškov in tekočega delovanja države. Sklad je imel v aktivih hipoteke na celotno realno premoženje, izvzeto je bilo le premoženje gospodinjstev. Sklad je na tej podlagi izdajal certifikate tistim, ki so bili upravičeni do povračila vojne škode. Osnovna vira dohodka sklada sta bila amortizacija glavnice in obresti na hipoteko. Vir dohodka se je porabil za odkupovanje certifikatov.

Hipoteka na realno premoženje je bila vpeljana za del vojne škode in za škodo, ki naj bi nastala zaradi denarne reforme. S pomočjo hipoteke se je lastniški kapital zmanjšal za največ 50 % vrednosti pred zmanjšanjem denarnih terjatev. S tem so kompenzirali odpisane in zmanjšane zasebne hipoteke. Načrt je bil osnovan tako, da je bila hipotekarna zadolženost posameznega podjetja primer zase, odvisno od stopnje zadolženosti podjetja v preteklosti. Obvezna hipoteka se je nanašala na celotno realno premoženje, zaloge, stroje, opremo. Veljala je za domače in tuje rezidente. Izvzete so bile le železnica, pošta in nekatere javne ustanove. Prvo leto je bila amortizacijska stopnja 1 %, drugo 3 %, nato se je določala glede na gospodarske razmere. Hipoteka na realno premoženje je zajela vse premoženje nad 1000 nemških mark. Vrednost premoženja se je ocenjevala glede na popravljeno vrednost iz leta 1935.

Popravek vrednosti se je oblikoval na podlagi davčne osnove iz leta 1935, prilagojeni sedanji tržni vrednosti, ki je upoštevala tudi v vojni uničeno premoženje. Poleg obvezne hipoteke je sklad pridobival sredstva tudi iz odvzetega nacističnega premoženja in splošne obdavčitve kapitala. Iz vseh teh virov se je oblikovala aktiva sklada, v znesku 115 milijard nemških mark.

Obveznosti sklada so predstavljali neprenosljivi in neobrestovani certifikati, ki so bili brez roka dospelosti. Do certifikatov so bili upravičeni tisti, ki so utrpeli škodo v vojni, in tisti, ki so škodo utrpeli zaradi denarne reforme. Celotna vojna škoda je bila ocenjena na 350 milijard nemških mark. Torej so 30 % nastale škode z ustanovitvijo sklada povrnili. Zelo pomembno dejstvo je bilo, da povračila za nastanek vojne škode niso bremenila proračuna. 10 % certifikatov so takoj razdelili med gospodinjstva, in sicer je vsaka družina dobila certifikat v vrednosti 500 reichsmark. V najnujnejših primerih je sklad te certifikate takoj odkupil. Ostale certifikate so v celoti odkupili v naslednjih dvajsetih letih, odvisno od gospodarskih razmer. Sklad je lahko izdal različne vrste certifikatov za različne vrste škode. Sklad je bil le eden in oblikovan za celotno območje Nemčije. Dejavnost sklada je usklajevala komisija, ki se je pri svojem delu povezovala s komisijo deželne centralne banke.

Davek na kapital

Colm-Dodge-Goldsmithov načrt je predvideval tudi uvedbo progresivne obdavčitve kapitala. Na stopnjo obdavčitve sta vplivala dva dejavnika, in sicer prirast premoženja v obdobju med leti 1935–1945 in sam obseg neto premoženja. Obdavčeno je bilo vse premoženje, večje od 10.000 nemških mark. Davčna obveznost se je lahko plačala tudi v več obrokih. Če je bila davčna obveznost plačana v denarju, je to pomenilo prihodek sklada, če pa je bila plačana z vrednostnimi papirji, pa so se le-ti vključili v aktivo sklada.

Poleg teh treh ukrepov je Colm-Dodge-Goldsmithov načrt predvideval še nekaj dodatnih ukrepov. Potrebno bi bilo reorganizirati bančni in kreditni sistem ter ga prilagoditi tržnim razmeram. Bančne vloge bi morale imeti garancije (Borak, 1998, str.182–183).

Potrebno bi bilo uvesti enostaven in standardiziran sistem življenjskega zavarovanja, prilagoditi državni proračun strukturni potrebi po zmanjšanju primanjkljaja in vzpodbujati k večjemu varčevanju in proizvodnji. Navsezadnje bi bilo potrebno tudi določiti fiksni tečaj nemške marke v razmerju do ameriškega dolarja in angleškega funta in tako zagotoviti konkurenčnost nemškega gospodarstva na tujih trgih.

2.2.2 Izvedba reforme

Na začetku leta 1948 je postalo jasno, da vse štiri zasedbene oblasti ne bodo mogle doseči soglasja, zato so se zahodne oblasti odločile, da bodo v svojih območjih, neodvisno od sovjetskega, izvedle denarno reformo. Junija leta 1948 so zavezniki imenovali skupino nemških strokovnjakov, ki so imeli deset tednov časa za izdelavo svojega predloga reforme. Njihov načrt je skoraj v celoti slonel na Colm-Dodge-Goldsmithovem načrtu.

Enaindvajsetega junija 1948 so bili sprejeti trije zakoni.

Prvi zakon o denarni reformi, imenovan tudi denarni zakon, je določil nemško marko kot edino zakonito plačilno sredstvo. Zakon vsebuje temeljne predpise o prijavi in odtoku starega denarja ter o nadomeščanju z novim denarjem. Vsak prebivalec je bil upravičen do prejema 60 nemških mark – 40 nemških mark na dan sprejetja zakona, 20 nemških mark pa dva meseca kasneje. V zamenjavo so prebivalci morali predložiti reichsmarke. Podjetjem je pripadlo 60 nemških mark na zaposlenega. Drugačno pravilo je veljalo za javne ustanove, ki so prejele znesek, ki je ustrezal šestini njihovih izdatkov med oktobrom 1947 in marcem 1948. Banke so bile upravičene do zneska, enakega 1 % stanja depozitov po zadnjem mesečnem poročilu pred sprejetjem zakona. Prvi zakon je predpisal zadnji dan veljavnosti stare valute, in sicer je bil to 21. 6. 1948 (Novak, 1984, str. 5).

Drugi zakon je bil tako imenovani emisijski zakon. Ta zakon podeli Banki nemških dežel (Bank deutscher Länder) pravico izdajanja bankovcev in vsebuje določila o minimalnih rezervah. Zakon določi banki monetarne inštrumente (obvezne rezerve, diskont, lombard in operacije na odprtem trgu).

V tretjem zakonu so določila o prevajanju obveznosti iz stare v novo valuto. Zakon je začel veljati 26. 6. 1948. Zakon je bil razdeljen na dva dela. Prvi del se je nanašal na zamenjavo reichsmark, zbranih na računih zasebnega nebančnega sektorja, z nemškimi markami v razmerju 10 : 1. Polovico zneska je bilo možno uporabiti takoj, drugo polovico pa so zamrznili za 90 dni. Po preteku 90 dni je oblast ocenila, da je likvidnost še vedno previsoka in so zato 70 % stanja na zamrznjenih računih črtali. Dejansko razmerje zamenjave reichsmark za nemške marke je bilo 16 : 1. Oblasti so načrtovale 90 % zmanjšanje denarja v obtoku, dejansko pa se je zmanjšal za 93 %. Ukrep je prizadel predvsem imetnike denarja. Drugi del zakona se je nanašal na obveznosti nebančnega sektorja. Državni dolgovi so bili izbrisani, dolgovi privatnega sektorja pa so bili preračunani v nemške marke po razmerju 10 : 1. Za izplačila plač, rent in pokojnin je veljalo menjalno razmerje 1 : 1.

V času izvajanja reforme so v Nemčiji obstajale tri ravni bank, in sicer poslovne banke, centralne banke nemških dežel in banka nemških dežel. Ta sistem so vzpostavile zavezniške sile, da bi ukinile monopol Reichsbanke. V Banki nemških dežel so imele centralne banke nemških dežel depozite in pri njej so se lahko zadolževale. Centralne banke nemških dežel pa so opravljale vse funkcije, ki so jih opravljale poslovne banke.

Tabela 7: Bilanca poslovne banke pred reformo

AKTIVA	PASIVA
Rezerva pri deželni CB	Depoziti
Gotovina v trezorju	Delniški kapital
Računi pri drugih poslovnih bankah	
Posojila	
Državne obveznice	
Realne naložbe	

Vir: Borak, 1998, str. 185.

Denarna reforma je depozite gospodarstva in prebivalstva nadomestila z depoziti v nemških markah. V aktivni je črtala vsa likvidna sredstva, vključno z naložbami v banke. Banke so dobile rezerve v znesku 15 nemških mark za vsakih 100 nemških mark vpoglednih depozitov in 7,5 nemških mark rezerv za vsakih 100 nemških mark vezanih depozitov. Krediti so bili zamenjani v razmerju 10 : 1, naložbe v dolg rajha črtane. Ti posegi so vodili v presežek pasive nad aktivo. Bilančna izravnava je bila opravljena tako, da so banke za izkazano razliko med aktivo in pasivo dobile terjatev do dežel s 3 % letno obrestno mero. Te terjatve niso bile prenosljive in so jih banke lahko uporabljale samo za pridobivanje posojil pri Centralni bank dežel.

Tabela 8: Bilanca centralnih bank dežel pred reformo

AKTIVA	PASIVA
Gotovina pri Banki nemških dežel	Depoziti, rezerve poslovnih bank
Depoziti pri Banki nemških dežel	Depoziti deželnih in mestnih oblasti
	Depoziti drugih sektorjev
	Delniški kapital

Vir: Borak, 1998, str. 185.

Iz aktive centralnih bank dežel so bila izbrisana vsa likvidna sredstva (gotovina, depoziti). Namesto njih so banke od Banke nemških dežel prejele 30 nemških mark za vsakih 100 nemških mark obveznosti iz naslova depozita. Delniški kapital je bil preračunan v nemške marke po razmerju 1 : 1. Razlika med aktivo in pasivo je bila prav tako pokrita s terjatvami do zveznih dežel.

Tabela 9: Bilanca banke nemških dežel

AKTIVA	PASIVA
Gotovina	Devizne rezerve
Depoziti centralnih bank dežel	Realne naložbe
Depoziti železnic in pošte	Terjatve do anglo-ameriške cone
Depoziti vojaških oblasti	
Kapital v DM (1:1)	

Vir: Borak, 1998, str. 186.

Monetarna politika je imela na voljo predvsem dva instrumenta, in sicer diskontno stopnjo in obvezno rezervo. Obvezno rezervo je določil centralni bančni odbor. Gibala se je različno, in sicer za depozite na vpogled med 8 % in 20 %, za vezane depozite pa med 4 % in 10 %. Tako je bil bankam prvič predpisan odstotek rezerv, saj so v preteklosti zadostovale le minimalne rezerve, likvidnostne težave pa so se reševale z rediskontom pri Reichsbanki.

Operacije na odprtem trgu niso bile več mogoče. Deželne centralne banke in Banka nemških dežel niso imele prenosljivih papirjev. Enako je veljalo tudi za poslovne banke in podjetja.

Zakonsko je bil določen tudi dovoljen obseg emisije in znesek kreditov, ki jih je centralno bančni sistem dodelil anglo-ameriški coni in deželam (Borak, 1998, str. 186).

Poleg denarne reforme so bile sprejete tudi odločitve o obdavčitvi. Zelo visoke davčne stopnje na dohodke in premoženje iz vojnega časa so bile znižane. Zvišani pa so bili nekateri posredni in lokalni davki.

Posledice Colm-Dodge-Goldsmithovega načrta so bile naslednje: lastniki realnega premoženja so bili v primerjavi z lastniki terjatev (posojil in vrednostnih papirjev) privilegirani, še slabše se je godilo tistim, katerih premoženje je bilo v večini sestavljeno iz gotovine in bančnih depozitov. Leta 1952 je bil ustanovljen sklad za izenačenje bremen. Prejemki sklada so se uporabljali za povračilo škode in ne kot popravek prerazdelitve premoženja, ki je nastala zaradi denarne reforme.

2.4 Povzetek reforme

Reforma, izvedena 20. 6. 1948, je pomenila ključno točko v preobratu nemškega povojnega gospodarstva. Ukinitvev denominirane reichsmarke, ki jo je nadomestila nemška marka, je bilo simbolično dejanje, ki pa je imelo politične, kulturne in gospodarske posledice za Nemčijo v nadaljnjih 50-ih letih. Ustoličenje nemške marke kot stabilne valute in ukinitvev kontroliranih cen je imelo močan vpliv na gospodarstvo. Nemčija se je iz države, ki je imela vse od leta 1930 sistem kontroliranih cen in pomanjkanja ponudbe dobrin, čez noč spremenila v sistem z novo valuto, s polnimi policami trgovin in z možnostjo poštenega plačila za delo (Tribe, 2001, str. 1–2).

V primerjavi z reformo, ki bila izvedena po prvi svetovni vojni, so se takoj soočili s problemom presežne likvidnosti. Presežna likvidnost je bila posledica nadzorovanih plač, cen ter racionalizirane porabe, kar je pogojevalo kopičenje denarja.

Pri izvedbi reforme je sodelovalo veliko strokovnjakov, ki so temeljito preučili odnose med posameznimi sektorji v gospodarstvu (Borak, 1998, str. 187).

Izvajalci reforme so se osredotočili na decentralizacijo finančne ureditve, ki je bila preveč koncentrirana. Stremeli so k pravičnosti pri porazdelitvi vojnih bremen.

Rezultate denarne reforme so Američani utrdili z Marshallovo pomočjo, tako da se je večina nemških državljanov ozirala v prihodnost z utemeljenim optimizmom.

Prav tako kot zahodno nemška denarna reforma je tudi vzhodno nemška vsebovala tako vidik zamenjave ene valute za drugo kot sterilizacijo monetarnih sredstev. Menjalno razmerje v vzhodni Nemčiji je bilo 10 : 1. Za menjavo gotovine je veljalo, da se za prvih 70 reichsmark uporabi menjalno razmerje 1 : 1, ki je hkrati veljalo tudi za depozite do 100 reichsmark. Za depozite do vrednosti 1000 reichsmark je veljalo razmerje 5 : 1. Menjalno razmerje 10 : 1 so uporabili za depozite med 1000 in 5000 reichsmarkami. Za depozite nad to vrednostjo je bilo potrebno opraviti preiskavo njihovega izvora. Tako kot na zahodu so tudi tu plače in cene spremenili po razmerju 1 : 1 (www.gietl-verlag.de/rundumssammeln/geschichte_dm).

Slika 2: Bankovec za 100 reichsmark

Vir: www.gietl-verlag.de/rundumssammeln/geschichte_dm

Slika 3: Bankovec za eno nemško marko

Vir: www.gietl-verlag.de/rundumssammeln/geschichte_dm

Slika 4: Bankovec za pet nemških mark

Vir: www.gietl-verlag.de/rundumssammeln/geschichte_dm

3. Združitev vzhodne in zahodne Nemčije

3.1 Zgodovinski vidik združitve

1989: Zrušitev berlinskega zidu

9. novembra leta 1989 okoli 19. ure je vodja komunistične partije Vzhodnega Berlina Gunter Schabowski objavil, do bo meja z Zahodnim Berlinom odprta za "zasebne izlete v tujino". Ljudje so začeli z dleti in kladivi razbijati berlinski zid. Kmalu potem se je začela masovna selitev iz Vzhodnega Berlina v Zahodni Berlin.

Prvega julija 1990 je bila ustanovljena monetarna in socialna unija med vzhodno in zahodno Nemčijo, ukinjene so bile omejitve potovanja, kar je pomenilo združitev obeh Nemčij (<http://share-international.net/slo/znamenja/mir.htm#1989>).

Oktobra leta 1990 sta se Zvezna republika Nemčija in Nemška demokratična republika združili v novo državo Nemčijo, z uradnim imenom Zvezna republika Nemčija.

S tem se je po 45 letih uredilo tako imenovano nemško vprašanje, začeto s popolno kapitulacijo Nemčije v 2. svetovni vojni. Po vojni so njen teritorij zasedle sovjetske, britanske, ameriške in francoske sile.

Zvezna republika Nemčija (proglašena l. 1949) je bila pod okriljem britanske, ameriške in francoske zasedbe. Glavno mesto je bilo Bonn. Država je imela sistem socialno-tržnega gospodarstva.

Nemško demokratično republiko (l. 1949) so socialistično uredile sovjetske zasedbe.

Glavno mesto je bilo Berlin, ki pa je bilo razdeljeno na večji Vzhodni Berlin in na manjši Zahodni Berlin. V času velike politične napetosti so z vzhodne strani leta 1961 zgradili berlinski zid, ki so ga porušili leta 1989 in tako neposredno začeli proces združevanja obeh delov Nemčije, katerega nova prestolnica je Berlin. Država je imela sistem centralno planskega gospodarstva.

Več kot 40-letni razvoj je v okviru kapitalističnega tržnega gospodarstva Zvezni republiki Nemčiji prinesel velik gospodarski napredek, medtem ko je Nemška demokratična republika zelo zaostajala, čeprav je bila v socialističnem bloku najbolj razvita. Velike razvojne razlike med bivšima deloma Nemčije si prizadevajo čim prej ublažiti z vlaganji v obnovo zastarele in okolju škodljive industrije v bivši Nemški demokratični republiki, z novo organizacijo njenega kmetijstva, z gradnjo prometnic, še zlasti tistih, ki jo povezujejo z zahodnimi deželami, z gradnjo infrastrukture, s preobrazbo izobraževalnega sistema itd.

3.2 Bančni sistem v vzhodni Nemčiji pred združitvijo

V vzhodni Nemčiji so imeli oblikovan bančni sistem, kateremu je bila na čelu Državna banka (Staatsbank). Oblikovali so tudi nekaj poslovnih bank in veliko hranilnic. Državna banka je spadala pod finančno ministrstvo. Njene naloge so bile povezane z uresničevanjem monetarne in kreditne politike, ki jih je določal partijski aparat. Bila je centralna in poslovna banka hkrati. Kot centralna banka je imela edina pravico izdajati bankovce in kovance. V soglasju z državno upravo je določala uradni menjalni tečaj vzhodnonemške marke nasproti tujim valutam, tečaj med tujimi valutami in valutno marko ter tečaj med marko in valutno marko. Valutna marka se je uporabljala kot obračunska enota za zunanjo trgovino. Dejavnosti Državne banke kot poslovne banke so dopolnjevale druge državne banke. Vzhodna Nemčija je imela državno banko namenjeno zunanji trgovini in finančnim transakcijam države. Imela je tudi posebno državno banko, namenjeno kmetijstvu. Združene banke so trgovale z obrtniškim sektorjem, trgovino in kmeti. Mestne in okrajne banke so skupaj z železniško in poštno banko zbirale prihranke prebivalstva in jih vlagale v poslovne in Državno banko. Okoli 80 % vlog na vpogled in hranilnih vlog se je nahajalo v hranilnicah, ostalih 20 % pa v poslovnih bankah ter železniški in poštni banki.

V začetku meseca marca leta 1990 je vzhodnonemški parlament sprejel zakon, s katerim so odpravili enostopenjski bančni sistem in ga nadomestili z dvostopenjskim sistemom. Centralna banka je ostala Državna banka, vendar pa ni več opravljala funkcij poslovnih bank. Na novo so ustanovili Deutsche Kreditbank AG in manjšo banko za vzhodni Berlin. Mestne in okrajne banke so ostale.

3.3 Bančni sistem v zahodni Nemčiji pred združitvijo

Prva leta po vojni sta bila pomanjkanje hrane in stanovanj največji problem prebivalcev Zvezne republike Nemčije. Racionaliziranje živil, različne karte in črna borza so bile značilnosti prvih povojnih let. Kriza je dosegla višek leta 1947, nato pa je šel gospodarski razvoj strmo navzgor.

Zgradbo in instrumentarij zahodno nemške banke je določala zakonodaja iz leta 1947 in 1948, s katero je bil ustvarjen dvostopenjski centralno bančni sistem. Reichsbank se je razdelila na deželne centralne banke. Te so bile omejene na ameriškem in angleškem območju na dajanje kreditov bankam in deželam, medtem ko so na francoskem območju obdržale pooblastila za direktne posle z industrijo in trgovino, kot jih je imela Reichsbank pred drugo svetovno vojno. Leta 1957 so vse deželne centralne banke prešle na nemško Zvezno banko, imenovano Bundesbank. Deželne centralne banke so imele vsa pooblastila kot pred njimi Reichsbank, le da niso smele izdajati bankovcev. V primerjavi s predhodnim stanjem je ta sprememba prinesla dve novosti, in sicer enotno vodenje denarne politike in pravico izdajanja bankovcev. Le-ti sta bili v pristojnosti Bank deutscher Laender. Bank deutscher Laender je bila ustanovljena z vojaškimi zakoni leta 1948.

Značilnost nemškega dvostopenjskega centralno bančnega sistema je znan po tem, da je obstajala zgornja raven, ki jo je predstavljala Bank deutscher Laender, in spodnja raven, ki so jo predstavljale deželne centralne banke. Za ta sistem je bilo značilno tudi to, da sta bili obe ravni pravno samostojni. Celotni plačilni promet s tujino, hranjenje mednarodnih rezerv, dajanje kreditov zvezi, dajanje kreditov deželnim bankam preko reskonta menic in lombardnih kreditov je bilo v pristojnosti Bank deutscher Laender.

3.4 Priprava na združitev

Parlamenta obeh držav sta 21. junija 1990 ratificirala sporazum, ki je stopil v veljavo 1. julija 1990 in velja za pravno podlago združitve obeh Nemčij.

Oblikovanje monetarne unije je pomenilo zamenjavo vzhodnonemške marke z nemško marko ter preračun vseh finančnih tokov in stanj po določenih menjalnih tečajih v nemško marko. Plače, rente in pokojnine so se menjale v razmerju 1 : 1. Hranilne vloge vzhodnonemških državljanov so se menjale v razmerju 1 : 1, vendar je to veljalo le za hranilne vloge do zneska 4000 mark, ki so bile v lasti oseb, starih med 15 do 59 let. Za starejše osebe je veljala omejitev do zneska 6000 mark, za mlajše pa 2000 mark.

Vsi preostali zneski so se menjali v razmerju 2 marki za 1 nemško marko. Sredstva nerezidentov so se menjala v razmerju 3 : 1. Sporazum med državama je zagotavljal, da vrednosti pokojnin, ki so bile preračune v nemške marke, niso bile manjše od vrednosti v markah.

Vzhodna Nemčija je skoraj v celoti prevzela pravni red zahodne Nemčije. To je za vzhodno Nemčijo pomenilo predvsem privatizacijo lastnine, ki je bila po koncu druge svetovne vojne poddržavljena, uvedbo konkurence, svoboden pretok dobrin, storitev, kapitala med obema Nemčijama. Vzhodna Nemčija je morala prevzeti tudi zahodnonemško ureditev družbenih služb, pokojninskega sistema, zdravstvenega zavarovanja in zavarovanja v primeru brezposelnosti. Financiranje primanjkljajev, ki bi nastali ob uvedbi teh programov, je bila pripravljena prevzeti zahodna Nemčija.

Vzhodna Nemčija je bila primorana opustiti sistem obdavčitve svojih podjetij. Namesto tega davka je bil uveden sistem davkov na dohodek in dodano vrednost. Zahodna Nemčija je sprejela obveznost, da financira dve tretjini vzhodnonemških primanjkljajev, ki bodo nastali v obdobju med letoma 1990 in 1994 (Borak, 1998, str. 188–190).

V ta namen je nastal Sklad za nemško združitev s 115 milijardami nemških mark. Zahodna Nemčija je tudi zmanjšala proračunsko porabo za 20 milijard nemških mark. Pri združitvi obeh Nemčij je pomembno omeniti, da je bilo v sporazumu zapisano, da ne gre za združitev obeh držav, ampak za pridružitve vzhodnega dela in zato je v novonastali državi veljal zahodnonemški pravni red. Vzhodna Nemčija je morala prevzeti Erhardova načela, ki so prispevala k povojnemu razvoju zahodne Nemčije. Veljala je tudi ohranitev nemške opredelitve za evropsko integracijo.

Daleč najpomembnejša sestavina reforme gospodarstva vzhodne Nemčije je bila ločevanje države in narodnogospodarskih področij. Pred združitvijo je bil največji del realne aktive v lasti države, bančni sistem pa je v celoti spadal pod državo. Znotraj procesa ločevanja države od gospodarstva je bilo predvideno tudi reševanje notranjih dolžniško-upniških razmerij.

Sektor podjetij je bil z vsemi svojimi dolgovi bančnemu sektorju prenesen v skrbniški sklad Treuhandanstalt. Sklad je imel nalogo privatizirati oziroma rekonstruirati vsa podjetja. Bančni sektor je bil ločen od državnega. Bančni krediti za podjetja in državo so ostali nespremenjeni. Državi je bila namenjena precej omejena vloga v ekonomskem procesu, pri čemer je njen dolg ostal nespremenjen.

Proces združitve so spremljali tudi rast inflacijske stopnje, povečanje davkov in

obrestne mere, prenos premoženja iz zahodnega v vzhodni del države zaradi zamenjave hranilnih vlog in gotovine.

3.5 Potek zamenjave denarja

Združitev monetarnega in finančnega sistema vsebuje tri korake, in sicer zamenjavo denarja, določanje nalog monetarne politike v novih razmerah in rekonstruiranje finančne ureditve.

Prvi korak – zamenjava denarja je monetarni korak, ki praviloma ne bi smel imeti dolgotrajnega vpliva na realni sektor. Zamenjava denarja v neki državi lahko povzroči inflacijo, vpliva na tekoča plačila in prerazdelitev premoženja med upniki in dolžniki. Pri zamenjavi denarja v vzhodni Nemčiji je bilo pomembno menjalno razmerje.

Od njega je bila odvisna prerazporeditev premoženja med državo in prebivalstvom. Prebivalstvo vzhodne Nemčije je bilo neto upnik, država pa neto dolžnik. Reforma je državni sektor razdelila na bančni, podjetniški in državni sektor. Bančni sektor je bilo potrebno utrditi, podjetniškega pa rešiti dolgovi.

Obstajalo je več predlogov menjalnega razmerja, od 1 marke za 1 nemško marko, do predlogov, da se menjava opravi po prosto oblikovanem tečaju in da se uporabi več različnih menjalnih tečajev, v odvisnosti od vrste terjatev in vrste obveznosti.

Na koncu sta bila podana dva uradna predloga. Zvezna banka je predlagala razmerje 2 marki za 1 nemško marko, za vse terjatve in obveznosti z izjemo zneskov do 2000 mark na osebo na bančnih računih, za katere bi veljalo razmerje 1 : 1. Vsa tekoča plačila se preračunajo v razmerju 2 : 1. Plače in pokojnine bi uskladili pred združitvijo na raven, na kateri bi potem uvedli sistem prispevkov za socialno zavarovanje. Na drugi strani je predlog vlade predvideval razmerje 1 : 1 za gotovino in bančne vloge do 4000 mark ter razmerje 2 : 1 za večje zneske, obveznosti in terjatve. Za plače in pokojnine je predvidel razmerje 1 : 1, vendar brez predhodne uskladitve.

Državi sta se odločili, da se menjava denarja izvede v razmerju 2 marki za 1 nemško marko, kar je veljalo za vse rezidente, podjetja, in sicer za vse terjatve in obveznosti. Menjalno razmerje 1 : 1 je bilo predvideno za zneske:

- do 2000 mark, ki so jih imele v lasti osebe, stare do 14 let;
- do 4000 mark za osebe med 14. in 59. letom;
- 6000 mark za osebe, starejše od 59 let;
- za plače, prejemke, štipendije, rente, najemnine in preživnine.

Za upokoјence so predvideli izplačila, ki bi v primerjavi s plačami ohranjala razmerje med plačami in pokojninami v zahodni Nemčiji. Za nerezidente je do določenega datuma veljalo menjalno razmerje 2 : 1, po tem datumu pa 3 : 1. Uradni tečaj za turizem je bil prav tako 2 : 1 (Borak, 1998, str. 191–193).

Tabela 10: Konsolidirana bilanca vzhodne Nemčije na dan 31. 5. 1990

AKTIVA	PASIVA
232 milijard kreditov podjetjem	182 milijard depoziti prebivalstva
103 milijarde kreditov stanovanjskemu gospodarstvu	Obveznosti državne banke do bodočih izvoznikov
61 milijard kreditov državi	
45 milijard kreditov tujini	

Vir : Borak, 1998, str. 193.

Nastanek aktive

Povprečno menjalno razmerje za domače kredite bančnega sistema je znašalo 2,2 marke za 1 nemško marko. To menjalno razmerje je bilo posledica pobota med dolgom države in sredstvi sklada Riko. Terjatve do tujine so se menjale v razmerju 2: 1. To menjalno razmerje je bilo višje od tistega, ki so ga upoštevali za pasivno stran bilance. Zato so v aktivo vnesli terjatve za izravnavo v znesku 26 milijard. Te terjatve so pomenile obveznost države.

Nastanek pasive

Del depozitov prebivalstva je bil zamenjan po ugodnejšem menjalnem razmerju, in sicer 1,6 : 1. Za obveznosti v tujem denarju se je uporabil menjalni tečaj, ki se je izoblikoval na trgu, medtem ko se je kapital menjal po razmerju 1 : 1. Obveznosti iz postavke Riko so bile odpisane. Sklad Riko je bil rezerva za financiranje prihodnjih izvoznih aktivnosti vzhodnonemških podjetij. Razlika med uradnim tečajem in depreciranim tečajem marke je pomenila vrednost tega sklada, hkrati pa podporo izvoznikom. Ker za ta sredstva niso obstajali upniki, je bil sklad Riko uporabljen za pobot kreditov bančnega sektorja državi in delno za financiranje drugih postavk. Vrednost sklada ni bila preračunana v nemške marke. Povprečno menjalno razmerje za aktivno stran bilance je tako znašalo 1,8 : 1.

3.6 Vpliv menjalnega razmerja na likvidnost

V kolikor bi zamenjava denarja v vzhodni Nemčiji potekala po menjalnem razmerju 1 marka za 1 nemško marko, bi bil denarni agregat M3 v združeni Nemčiji višji za 20 % od stanja agregata M3 v zahodni Nemčiji. Ker se je pri menjavi denarja upošteval predlog zvezne vlade je prišlo le do 13 % povečanja agregata M3.

Kljub temu, da je bila vzhodnonemška produktivnost za tretjino nižja od takratne zahodnonemške, dejansko menjalno razmerje naj ne bi povečalo likvidnosti za toliko, da bi to ogrozilo gospodarstvo. V vzhodni Nemčiji so bile pred združitvijo skoraj vse naložbe prebivalstva v denarni obliki. Po združitvi naj bi se te naložbe preselile v bolj nederarne oblike. Pričakovali so tudi, da prebivalstvo vzhodnega dela Nemčije zaradi možnosti povečanja nezaposlenosti ne bo spreminjalo potrošniških navad.

3.7 Vpliv na trg delovne sile

Plače zaposlenih v vzhodni Nemčiji so se z združitvijo preračunale po razmerju 1 marka za 1 nemško marko. Tako menjalno razmerje je bilo vzpostavljeno zato, da so postavili temelje sistema socialnega varstva, kar je vplivalo tudi na odločitve prebivalstva o migracijah. V prvih mesecih po združitvi se je pokazalo, da so se premalo ukvarjali z vprašanjem vpliva previsoke začetne postavitve nominalnih plač na agregatno ponudbo in nezaposlenost. Pojavile so se tudi zahteve po povišanju plač.

3.8 Prerazdelitveni učinki menjalnega razmerja

Kaj je v bistvu pomenila menjava denarja za vzhodno Nemčijo? Ali je pomenila podporo vzhodnonemškemu gospodarstvu ali zgolj prerazporeditev premoženja med prebivalstvom in državo.

Zamenjava je potekala postopoma. Vzhodnonemške banke so najprej na račune sprejele vso gotovino v obtoku in redenominirale vse naložbe in terjatve v nemške marke. Zato je bilo povečanje denarja v obtoku potrebno le v obsegu odtoka gotovine iz bank. Do primarnega denarja so vzhodnonemške banke prišle z zadolževanjem pri Zvezni banki (Borak, 1998, str. 193–194).

Vzhodnonemško gospodarstvo je bilo sestavljeno iz dveh sektorjev. Prebivalstvo je imelo večino svojih naložb v finančni obliki. Država je bila neto upnik in torej lastnik vseh realnih naložb. Razliko med realnimi naložbami in neto finančnimi obveznostmi

države je predstavljalo neto premoženje. Menjalno razmerje je določilo delitev tega premoženja med finančnim premoženjem prebivalstva in neto premoženjem države. Vendar za pravično razdelitev tega premoženja ne obstajajo objektivni kriteriji. Zato je iz tega vidika vprašljiva tudi objektivna postavitev menjalnega razmerja.

Na izbiro menjalnega razmerja vpliva več dejavnikov, in sicer:

1. ustreznost agregatna likvidnost;
2. ocena pričakovane uspešnosti uporabe državnih sredstev;
3. pričakovanja prebivalstva.

Zamenjava marke za nemško marko je prerazdelila neto dolžniško breme države med državo, banke in podjetja. V kolikor bi spremenili menjalno razmerje iz 2 : 1 na 3 : 1 in hkrati ohranili 1 : 1 razmerje za prebivalstvo, to ne bi imelo nikakršnega neto učinka na finančno stanje države. Pomenilo pa bi nižje neto premoženje bank. Torej če bi banke želele ohraniti vrednost kapitala, bi morale priti do dokapitalizacije (Borak, 1998, str. 194–196).

3.9 Vpliv denarne reforme na nemški bančni sistem

Zvezna banka je v prvi fazi denarne reforme morala ločeno spremljati denarna gibanja v zahodni Nemčiji in vzhodni Nemčiji. Zahodna Nemčija je ohranjala denarno politiko s poudarkom na skladnosti rasti ponudbe denarja z rastjo proizvodnje. Stopnja inflacije je bila zmerna. Ohranjena denarna politika v zahodnem delu Nemčije ob eni denarni valuti in prostem pretoku kapitala je dovoljevala, da je v vzhodnem delu ponudba denarja določala povpraševanje po njem. Načeloma tak mehanizem menjave denarja ne povzroča dodatnih inflacijskih gibanj, vendar pa sta bili v primeru vzhodne Nemčije dve razliki. Relativno gledano so se cene močno dvignile. Ob prilagajanju monetarnih razmer tem spremembam ni bilo možno razlikovati med spremembami relativnih cen in splošno rastjo cen. Posebnost je tudi v kreditnem delovanju bank. Država je lahko dajala garancijo tistim podjetjem, ki so potrebovala posojila zaradi višjih stroškov dela. Banke so lahko vplivale na monetarno ekspanzijo, ki ni bila skladna z realnimi gibanji v takratnem nemškem gospodarstvu. Tako je nastala možnost, da z reševanjem fiskalnega problema ustvarijo monetarnega.

4. Sklep

Neka splošna teorija o denarnih reformah ne obstaja. Lahko povzamemo le nekatere skupne točke, ki jih najdemo v skoraj vsaki denarni reformi, ki se je zgodila v preteklosti. Te skupne točke so povzete iz dejanskih primerov. Pri izvajanju denarnih reform se je potrebno osredotočiti predvsem na pet iztočnic:

1. Pomen javnega dolga pri denarni reformi

Javni dolg je eden najbolj pomembnih vzvodov za prerazdelitev premoženja.

2. Fiktivno ohranjanje premoženja in njegova prerazdelitev s pomočjo državnega dolga

Ta vidik je bolj aktualen pri nemški monetarni združitvi, saj je ta proces izrazitejši pri preoblikovanju socialističnih držav, ko se dolgovi podjetij in bank spremenijo v državni dolg.

3. Pomen postavitve absolutnih in relativnih razmerij med cenami

4. Pomen državno vodenih inštitucij pri novem oblikovanju upniško-dolžniških razmerij

Po koncu prve svetovne vojne se je v mnogih državah pojavila nesorazmernost med novo izdajo denarja in spremembami vrednosti valute. V nekaterih državah je količina denarja v obtoku narasla, vrednost pa se je zelo malo spremenila. V drugih je inflacija naraščala zelo počasi, tečaj valute pa je hitro padal, v tretji je količina ostala skoraj nespremenjena, medtem ko je vrednost zelo narasla. V državah poraženkah, ki so imele papirno valuto (mednje spada tudi Nemčija), se pojavi inflacija. V Nemčiji je bilo nakopičeno veliko tezavriranega denarja.

Pri ocenjevanju nemške denarne reforme iz leta 1948 strokovnjaki največkrat upoštevajo posledice te reforme. Veliko različnih faktorjev je pripomoglo k uspešnemu povojnemu razvoju Nemčije.

Omeniti je potrebno Marshallovo pomoč, ponovno oživitev medsebojnega trgovanja v Evropi, ustanovitev centralne nemške vlade v Bonnu, nenazadnje pa tudi izostanek vladnih izdatkov za vojne namene, predvsem oboroževaje. V tej diplomski nalogi sem predstavila tudi vzroke, zaradi katerih je bila reforma v Nemčiji nujno potrebna.

Za izvedbo nemške reforme po drugi svetovni vojni so bile odgovorne vojaške vlade, osrednjo vlogo pa je imela ameriška administracija. Nemčija sama je imela pri izvedbi zelo omejeno vlogo. Za reformo je značilno tudi to, da se njene izvedbe niso lotili takoj, vendar šele tri leta po končani vojni. Zmanjšanje denarja v obtoku za 90 odstotkov je temeljilo predvsem na oceni nacionalnih prihodkov Nemčije in količini denarja v obtoku v letih 1945 in 1946. Strokovnjaki še danes dvomijo, ali je bila ocena nacionalnih prihodkov in količine denarja v obtoku iz leta 1948 pravilna. Med mnogimi sem zasledila tudi mnenje, da je o razmerah med leti 1930 in 1940, ki so Nemčijo pripeljalo v hiperinflacijo, premalo natančnih podatkov.

Pred monetarno združitvijo Nemške demokratične republike in Zvezne republike Nemčije so skušali potegniti zgodovinske vzporednice z reformama iz leta 1923 in 1948. Za monetarno združitev obeh Nemčij bi lahko trdili, da ne gre za denarno reformo, ki bi rekonstruirala denarno-gospodarski sistem v državi, kot je bilo v primeru reforme po prvi svetovni vojni. Prav tako ni šlo za priključitev ene regije k drugi regiji s podobnim denarnim in ekonomskim sistemom, kot se je zgodilo leta 1959 pri priključitvi Posarja Zvezni republiki Nemčiji. Tudi primerjava z nemško denarno reformo iz leta 1948 bi pokazala, da je bila situacija leta 1990 povsem drugačna.

Kljub temu bi lahko našli nekaj skupnih točk med reformo po drugi svetovni vojni in reformo iz leta 1990.

V letu 1948 je bila glavna značilnost gospodarstva presežna količina denarja v obtoku, velika zadolženost na strani bank in nezaupanje v Reichsbank s strani državljanov. Presežna količina denarja v obtoku in zadolženost bančnega sistema sta bila posledica tihega financiranja vojne. V času druge svetovne vojne je imela Nemčija centralizirano gospodarstvo. Plače so bile fiksirane, cene so bile nadzorovane s strani države. Omejitve so bile tudi na strani podjetniških financ, zasebnega imetja in tujih valut. Sistem kontroliranih cen se je skoraj v celoti ohranil tudi po koncu druge svetovne vojne. Skrbnik nad celotnim sistemom je ostala Reichsbanka. Država je torej do pričetka izvajanja reforme 12 let kasneje živela v sistemu dušene inflacije in razcvetu črne ekonomije. Presežna količina denarja je predstavljala kar 90 % celotnega monetarnega imetja. Denarna reforma je zmanjšala presežno količino denarja v obtoku in presežni dolg države na 15 % pretekle nominalne vrednosti.

Po mojem mnenju bi lahko dejali, da vzroka za nastanek krize nemškega denarnega sistema po prvi in drugi svetovni vojni izhajata iz oboroževanja države in ogromne porabe v te namene. Državna poraba je v obeh predvojnih obdobjih hitro naraščala, prihodki države pa so bili taki kot v začetku stoletja. Zanimivo se mi zdi vprašanje, ali

bi se bilo mogoče izogniti drugi nemški hiperinflaciji, v kolikor ne bi bil na čelu države Adolf Hitler s svojimi idejami o velikem nemškem cesarstvu. Po prvi svetovni vojni je imela večina držav, ki je sodelovala v bojih, monetarno krizo, dodatno je bila pospešena zaradi svetovne krize konec dvajsetih letih dvajsetega stoletja. Slika po drugi svetovni vojni je bila malo drugačna, saj je imela največjo krizo monetarnega sistema prav Nemčija. Zamrznitev cen in plač ob višanju cen vhodnih surovin je bila nemogoča. Višanje davkov v že tako obubožani državi tudi ni moglo pokriti naraščajočega proračunskega primanjkljaja.

Kako utopičen je bil socialističen sistem in zapiranje pred kapitalističnim svetom, je bilo razvidno iz razlike v razvoju med zahodnim in vzhodnim delom Nemčije po drugi svetovni vojni. Zahodna Nemčija je postala ena izmed gospodarsko najbolj razvitih držav v Evropi, medtem ko je bilo stanje v vzhodni Nemčiji zelo slabo. Veliko ljudi je v upanju za boljše življenje bežalo v zahodno Nemčijo. Največja ironija vzhodne Nemčije je bila, da večina ljudi ni vedela, da živijo v pomanjkanju, saj večina ni poznala drugačnega življenja, mediji pa so bili prikrojeni. Tisti, ki so imeli kakršnokoli povezavo z zahodom, so poskušali ubežati. Nekaterim je uspelo, drugi so končali v taboriščih ali so jih pokosili streli vzhodnonemških vojakov.

To, da obstaja povezava med povečanimi vojnimi izdatki in večanjem deficita v proračunu države, je očitno tudi iz primera Združenih držav Amerike, ki so ob vsakem vojnem posredovanju, od Vietnama, Iraka, Afganistana, imele povečanje proračunskega deficita.

Zanimiv je tudi članek v Mladini, v katerem je zapisano, da kar 15 % državljanov Nemčije meni, da je bila združitev Nemčije napaka. V krog teh 15 % ljudi sodi 8 % prebivalcev bivše vzhodne Nemčije in kar 17 % prebivalcev zahodne Nemčije.

LITERATURA

1. Baltensperger, Ernst: Fifty years of the deutsche Mark: central bank and the currency in Germany since 1948. Oxford; New York, Oxford university press, 1999.
2. Bilimovič, Aleksandar: Položaj svetovnega denarstva po prvi svetovni vojni. Ljubljana : Njiva, 1922, str. 136–151.
3. Borak, Neven: Denarne reforme. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1998, 325.
4. Braun, Joachim Hans: The German economy in the twentieth century: the German Reich and the federal republic. London, New York: Poutledge, 1990, 279.
5. Bresciani Turrone Constantino: The economics of inflation. London: George Allen & Unwin Ltd., 1937, 285.
6. Dornbush Rudiger: Essays in honor of Franco Modigliani. Cambridge, The MIT press, 1987.
7. Dornbush Rudiger: Macroeconomics. New York, McGraw – Hill, 1994, 635.
8. Franco Gustavo H. B.: The Rentenmark 'Miracle'. Rivista di storia economica, Second Series, 4 (1987), str. 104–107.
9. Gerdesmeier Dieter: Cenovna stabilnost, zakaj je pomembna zame, priročnik za učitelje. Evropska centralna banka, 2005, 90.
10. Holtfrerich Carl Ludwig: The German inflation 1914–1923. Berlin, 1986, 369.
11. Novak Mihael: Nemška marka v povojnem obdobju. Diplomsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 1984, 54.
12. Tribe Keith: The 1948 currency reform: Structure and purpose. 2001, str. 255.
13. Webb Steven B.: Hyperinflation and stabilisation in Weimar Germany. Oxford: Oxford University press, 1989.

VIRI

1. Čudeži miru, Zrušitev berlinskega zidu.
[URL:<http://share-international.net/slo/znamenja/mir.htm#1989>]. 25. 3. 2006.
2. Gietl verlag & publikationsservice GMBH, Der fuehrende deutsche Fachverlag fuer numismatik.
[URL: www.gietl-verlag.de/rundumssammeln/geschichte_dm]. 25. 3. 2006.